

VANIMAD ANDMED KARJAKONTROLLIST EESTIS

Ü. Oll, T. Kangur

Sirvides Munalaskme mõisniku Carl Ferdinand von Huecki 1845. a. ilmunud raamatut *Das Gut Munnalas in Ehstland und meine Bewirtschaftung derselben in den Jahren 1838 bis 1845* (*Munalaskme mõis Eestimaal ja selle majandamine minu poolt aastatel 1838 kuni 1845*), leidsime lisatabelite seast ühe lehe lehmade kontroll-lüpsi andmetega. Need on pärit 1844. aastast. Lehel on 9 lüpsilehma (põhiliselt nuumati siis mõisates härgi), kelle ühe kontroll-lüpsi (21. juuni) andmed on näitena toodud allpool esitatavas tabelis, kusjuures mõõtühikuks on olnud sajandiktoop (1 tallinna toop = 1,087 l). Sajandiktoobi võttis C. F. Hueck kasutusele seepärast, et ta kasutas piima mahu mõõtmiseks pooletoobilist klaasilindrit, millele kleepis 50 põikjoonega lahterdatud pabeririba. Järelikult oli skaalühikuks sajandik toobist.

Märkame, et lehmadel nimesid ei olnud. Numbritele lisaks on aga kirja pandud karvavärvus või mõned märgised. On huvitav, et karvavärvust on iseloomustatud sõnadega *punnik*, *mustik*, *kirjak*, mis on olnud talukarjades sagedasti kasutatavateks lehmanimedeks. Pole raske ette kujutada, et tegemist oli kohaliku aborigeense karjaga. Piimakarja mõisas veel ei peetud, loomakasvatases oli pearõhk pandud peenvillalammaste kasvatamisele ja härgade nuumamisele.

Selgituseks märgib autor, et kontroll-lüpsid on ette nähtud kord nädalas ja et nende põhjal tehakse ka aastakokkuvõtted. Kas kontroll-lüpsid tegelikult ka igal nädalal toimusid või olid need ainult tabelis näidatud kuupäevadel (21. juuni, 5. juuli, 25. juuli, 9. august, 29. august), pole võimalik nüüd enam kindlaks teha. Samuti ei ole neis lisatabelites karjakontrolli aastakokkuvõtteid antud, kuigi ühes tabelis on kuukokkuvõtted välja toodud. On aga loomulik, et mõisa arvepidamises need omal ajal siiski olid. Ülaltoodud toodangute põhjal võib arvata, et keskmise lehma aastatoodang ei ületanud 500 kg aastas.

Tabel. Munalaskme mõisa lehmade 21. juuni 1844 kontroll-lüpsi tulemused
Table. Milk records of cows in Munalaskme estate in June 21, 1844

Lehma nr. <i>No of a cow</i>	Iseloomustus	Viimane poegimine <i>Last calving</i>	Sajandiktoobid <i>1 unit = 0.01087 l</i>				
			H	L	Õ	K	K ₁
4	punnik	15.01.44	52	109	77	238	2,59
6	mustik	13.02.44	29	139	98	266	2,89
17	toemu lauk	30.01.44	66	133	100	299	3,26
21	punnik	7.04.44	81	140	150	371	4,03
28	punnik	4.12.43	8	135	101	244	2,65
44	alle mustik	8.11.43	128	125	4	257	2,79
47	punane krimik	9.05.44	100	161	17	278	3,02
50	punnik	9.05.44	39	138	82	259	2,81
58	punane kirjak	2.03.44	63	142	107	312	3,39

H – hommik, L – lõuna, Õ – õhtu, K – kokku, K₁ – kokku liitrit (ümberarvestus tehtud artikli autori poolt)
H – morning, L – day, Õ – evening, K – total, K₁ – total litres (calculated by authors)

Tagasihoidliku toodangu paneb Hueck pigem ebarahuldava söötmise kui aretustöö puudulikkuse arvele. Ta kirjutab: *Kui palju aega siinsete lehmade piimatoodang hea sööda puhul tõusta võib, tõdeme sellest, et siit linna viidud lehmad annavad sageli neli korda rohkem piima. Minu karjaparandus ei pea toimuma seetõttu mitte meie tingimustele mittesobivate välismaiste lehmade ostmise, vaid ainult maakarja parema pidamise ja puhasaretuse teel. Et tiigrivärvusega loomi karjas rohkem oleks, ostsin ma 1843. a. suvel ühest Eestimaa paremast karjast selliste triipudega pulli.*

Olgu öeldud, et tiigrivärvust peeti tugevuse ja vastupidavuse tunnuseks.

Nagu tabelist nähtub, lüpsiti lehma kolm korda päevas. Kuid autor lisab, et seda tehti siiski vaid pikkadel suvepäevadel, mil lehmadele joodeti rohust ja nõigest valmistatud leotist, millele oli

lisatud soola; ülejäänud ajal lüpsiti lehma aga kaks korda päevas. Talveperioodi kohta ütleb C. F. Hueck, et kehva söötmise tõttu saadi lehmadel väga vähe piima.

Lõpuks olgu öeldud mõni sõna ka Munalaskme mõisniku kohta. Meile teadaolevalt oli Carl Ferdinand v. Hueck esimene põllumajandusharidusega tegevõisnik Eesti- ja Liivimaal (võib-olla kogu Venemaal). Pärast aastast õppimist Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas jätkas põllumajandus-õpinguid Jena Ülikoolis prof. Friedrich Gottlieb v. Schulze juures. Pärast kaheaastast studiumi (pole teada, kas ta ülikooli päriselt lõpetas, kuid ei tule imestada, et ta selle õppimisaja jooksul ka jõudis seda teha) siirdus ta prof. Schulze ettepanekul Eldena Põllumajanduse Akadeemiasse (Greifswaldi lähedal), kus hakkas põllumajandust õpetama tõenäoliselt tollaste põllumajanduskoolide, mis olid äsja tekkima hakanud, õppekava kohaselt. Pärast rohkem kui kolmeaastast töötamist Eldenas pöördus ta 1838. a. jüripäevaks koju tagasi. Oma seitsmeaastase tegevuse mõisaomanikuna on ta kirja pannud sellise põhjalikkusega, millele pole võrdset leida ka kogu hilisemast Eesti põllumajanduse ajaloost. Praegu ei oskagi nimetada ühtegi teist mõisat, aga ka kolhoosi-sovhoosi, mille tootmistevõime oleks kirjutatud omaette raamat.

Veel võiks mainida, et ta püüdis, nähtavasti Eldena eeskujul rajada ka Munalaskmele põllumajanduskooli. See ettevõtte ei saanud aga jalgu alla, kuna õpilasi kogunes liiga vähe. Tal oli mõtte seada Munalaskmel sisse ka mullalabor (tõenäoliselt oleks selles laboris hakatud analüüsima ka söötasid). Selles tehti analüüsides ka algust, sest Hueck oli Saksamaalt tagasi pöördudes parasjagu laborisisustust kaasa toonud.

Väärrib märkimist veel tema püü rajada mõisnike rändraamatukogu. Ta tellis Saksamaalt ühiselt kokkupandud raha eest raamatuid, mis hakkasid rändama ühest mõisast teise. Tellitud sai umbes 30 ajakirja ühtekokku 15 mõisniku poolt. See ettevõtmine tekitas talle palju tüli, sest mõisad asusid üksteisest küllaltki kaugel. Pärast nelja-aastast tegevust sai ta selle koorma Tallinnas Eggeri kaupluse kaela sokutada. Lisaks nimetatud rändraamatukogule oli C. F. Hueckil Munalaskmel ka märkimisväärne isiklik raamatukogu, milles ei puudunud tollased põllumajanduslikud põhiteosed.

Lisaks oma põhitööle võttis ta osa Eestimaa Lambakasvatuse Seltsi poolt korraldatud lambakarjade perioodilisest hindamisest, ta oli tunnustatud peenvillalambakasvatuse asjatundja.

The Earliest Milk Recording Data in Estonia

Ü. Oll, T. Kangur

Summary

Among the tables of the appendix to C. F. Hueck's book *Das Gut Munnalas in Ehstland und meine Bewirtschaftung derselben in den Jahren 1835 bis 1845 (The estate Munalaskme in Estonia and its management by me from 1838 to 1845)* we have found a list of Milk Recording data from 1844. They are probably the oldest recording data in Estonia. The maximum milk yield of a cow was 4.03 litre a day or about 500 kg a year.